

Mustafa Şekib Tunç'un Bilinmeyen Bir Risalesi:

Müsbet Rûhiyyât Tarihi

Tarık Tuna GÖZÜTOK*

Özet

Türk Düşünce Tarihi'nin önemli düşünürlerinden Mustafa Şekib Tunç, İstanbul Üniversitesi'ndeki Psikoloji Kürsüsünde psikoloji tarihi dersleri de vermiştir. Bu derslerde okuttuğu, pek bilinmeyen bir risalesi Müsbet Rûhiyyât Tarihi aşağıda tanıtılmış ve çeviri yazısı verilmiştir. Eser ders notu olması bakımından Türk Psikoloji Tarihi'ne ilişkin önemli bilgiler sunmaktadır.

Anahtar kelimeler: Mustafa Şekib Tunç, *Müsbet Rûhiyyât Tarihi*, Psikoloji Tarihi, Modern Psikoloji.

An Unknown Pamphlet of Mustafa Şekib Tunç: Müsbet Rûhiyyât Tarihi (History of Positive Psychology)

Abstract

Mustafa Şekib Tunç, one of the leading thinkers in Turkish Intellectual History, gave lectures at the chair of psychology at Istanbul University. An unknown pamphlet, Müsbet Rûhiyyât Tarihi, (History of Positive Psychology) told in his lectures is introduced and its translation is presented below. This work suggests significant information about Turkish psychology history in terms of being a lecture note.

Keywords: Mustafa Şekib Tunç, *Müsbet Rûhiyyât Tarihi*, History of Psychology, Modern Psychology.

* Arş. Gör.; Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Felsefe Bölümü, Bilim Tarihi Ana Bilim Dalı.

Son dönem düşünce tarihimizin değerli isimlerinden birisi olan Mustafa Şekib Tunç, 1883 tarihinde İstanbul'da doğmuştur. Lise eğitimini 1905 yılında Vefâ İdadisinde tamamlamış ve aynı yıl Mekteb-i Mülkiye-i Şâhâne'ye kaydolmuştur. Mezun olduktan sonra devletin çeşitli kademelerinde memur olarak çalışmıştır. Balıkesir'de öğretmen olarak çalıştığı 1913 yılında, Maarif Nezareti tarafından Cenevre'ye Jean-Jacques Rousseau Enstitüsüne¹ gönderilmiştir (Bayraktar, 2011: 184). Mustafa Şekib'in, Türk Düşünce Tarihi'nin yanı sıra Türk Psikoloji Tarihi'nde de önemli bir yere sahip olmasının temelleri bu enstitüde atılmıştır. Çünkü döndüğü yıl olan 1919'da Dârülfünûn'da (Umumî Psikoloji Kürsüsünü yönetmeye başlamış ve yaklaşık beş yıl sonra *Felsefe Dersleri: Rûbiyyât* adlı eserini yayımlamıştır. Türkiye'de psikolojinin bir bilim olarak kabul görmesine önemli katkılar sağlamıştır. İngiltere'nin Jena Üniversitesi 'den Türkiye'ye gelen Ord. Prof. Dr. Wilhelm Peters (1880-1963) ile birlikte, 1937 yılında Tecrübî Psikoloji Kürsüsünü ve Pedagoji Kürsüsünü kurmuşlardır (Bilgin, 1988: 17). 1953 yılında Ordinaryüs Profesör olarak emekli olan, Mustafa Şekib 17 Ocak 1958 yılında vefat etmiştir (Bayraktar, 2011: 184).

Mustafa Şekib, ilk bakışta üretken bir düşünür olarak karşımıza çıkmaktadır. Felsefe tarihimiz içinde Bergsoncu düşünür olarak tanınan Mustafa Şekib, daha çok felsefeci kimliği ile öne çıkmıştır. Ancak bir psikolog olarak Türk Psikoloji Tarihi içindeki yeri de oldukça önemlidir. Çünkü ülkemizde “modern psikoloji”nin kurucusu olmayı hak edecek kadar önemli çalışmalar yapmıştır. Ayrıca psikolojiye ilişkin telif eserler kaleme almış ve çok sayıda kitap çevirmiştir. Ağaç, Dergah, Türk Yurdu gibi çeşitli dergilerde çok sayıda makalesi bulunmaktadır. Mustafa Şekib'in telif ve çeviri eserleri şu şekilde sıralanabilir (Derin, 1958: 20).

Telif eserleri: *Gülmek Nedir ve Kime Gülüyoruz?*, Suhulet Kitap, Kader Matbaası, İstanbul 1921. *Felsefe Dersleri: Rûbiyyât*, Matbaa-i Âmire, Maarif Vekâleti Neşriyatı, İstanbul 1924; 2. baskı: Yeni Matbaa, İstanbul 1926; 3. baskı 1929. *Felsefe-i Din*, İstanbul Darülfünûn İlahiyat Fakültesi Talebe Cemiyeti Neşriyatı, İstanbul 1927. *Terakki Fikri: Menşei ve Tekâmülü*, İstanbul Darülfünûnu Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1928. *İnsan Ruhu Üzerinde Gezintiler*, Cumhuriyet Basımevi, İstanbul 1943. *Rub Âleminde*, Ülkü Kitap Yurdu, İstanbul 1945. *Fikir Sohbetleri: Yirmi İki Diyalog*, Ülkü Basımevi, İstanbul 1948. *Psikolojiye Giriş*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1949. *Psikoloji Dersleri (Terbiye Bakımından)*, İstanbul Üniversitesi. Edebiyat Fakültesi Yayınları, Pulhan Matbaası, İstanbul 1950. *Bir Din Felsefesine Doğru*, Türkiye Yayınları, İstanbul 1959.

Çeviri eserleri: Coppée, François, *Geçici*, Birinci Sırb Vardar Matbaası, Üsküp 1910. Ebinghaus, Hermann, *Mûlahhas Rûbiyyât*, Darülfünûn Matbaası, İstanbul 1919. Ribot, Theodule, *Hissiyat Rûbiyyâtı*, Darülfünûn Matbaası, İstanbul 1919 (Bu

1 “Académie De Genève” veya “Institut Jean-Jacques Rousseau”.

eser, *Rûhiyyât Dersleri* başlığı ile Mustafa Şekib'in adı verilerek basılmıştır. Eserin sonunda *Rûhiyyât Derslerine Lahika* başlığı yer almaktadır.). Ribot, Theodule, *İhtiraslar Üzerine Bir Tecrübe-i Kalemiye: Rûhiyyât Bahislerinden*, (Ahmed Hikmet ile birlikte), Darülfünûn Felsefe Şubesi Neşriyatı, İstanbul 1920. Bergson, Henri, *Bergson ve Kudret-i Rubiyeye Dair Birkaç Konferansı*, Maarif Vekâleti Neşriyatı, İstanbul 1923. James, William, *Terbiye Muhasebeleri*, Matbaa-i Amire, İstanbul 1926. Freud, Sigmund, *Froydizm: Psikanalize Dair Beş Ders*, Milli Matbaa, İstanbul 1926; 2. baskı: Muallim Ahmed Halit Kütüphanesi, İstanbul 1931; 3. baskı: Ahmet Halit Kitabevi, İstanbul 1948. Ribot, Theodule, *Yaratıcı Muhayyele Hakkında Bir Kalem Tecrübesi*, Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1932. Bergson, Henri, *Yaratıcı Tekâmül*, MEB Yayınları, İstanbul 1947; 2. baskı: 1986. Dwelshauvers, Georges, *Psikoloji*, İstanbul Üniversitesi, Devlet Basımevi, İstanbul 1938. Dwelshauvers, Georges, *Muasır Fransız Psikolojisi*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1940. Bergson, Henri, *Gülme (Komiğin Anlamı Üzerinde Deneme)*, MEB Yayınları, İstanbul 1945; 2. baskı: 1989; 3. baskı: 1997. Henri, Bergson, *Şuûrun Doğrudan Doğruya Verileri*, MEB Yayınları, İstanbul 1950; 2. Baskı: 1990.

Mustafa Şekib'in yukarıda sıralanan eserleri dışında psikoloji tarihi derslerinde okuttuğunu tahmin ettiğimiz bir risalesi mevcuttur. Söz konusu eser, Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Seyfettin Özege Salonu, 10277/SÖ yer numarasında bulunmaktadır. Eser, *Müsbet Rûhiyyât Tarihi* başlığı ile 1340/1924 yılında İstanbul'da Dârülfünûn Matbaası'nda basılmıştır. El yazısı ile kaleme alınan risale, on altı sayfadan oluşmaktadır ve muhtemelen taş baskı (litografya) ile çoğaltılmıştır. Kapağın en altında "birinci forma" ibaresi yer almaktadır.² Gerek "birinci forma" ifadesinden, gerekse de eserin kısa ve giriş niteliğinde oluşundan devamının olabileceği anlaşılmaktadır. Ancak yaptığımız araştırmalar sonucunda yazarın aynı başlığı taşıyan başka bir risalesine ulaşamadık.

Müsbet Rûhiyyât Tarihi adlı risale bize Türk Psikoloji Tarihi ve psikoloji tarihi yazıcılığı hakkında oldukça önemli bilgiler sunmaktadır. Eserin mukaddimesinde yer alan ifadelerden İstanbul Üniversitesi'nde psikoloji derslerinin en geç 1922 yılında verildiğini anlıyoruz. Fakat daha öncesinde, 1915 yılında Georg Anschütz'un psikoloji dersleri vermek üzere bir takım deney malzemeleriyle birlikte İstanbul Üniversitesi'ne gelmesinin ardından Felsefe Kürsüsü altında ilk psikoloji derslerinin verildiğini çeşitli kaynaklardan biliyoruz (Toğrol, 1972: 2; Kağıtçıbaşı, 1994: 729; Gülerce, 2006: 79). Anschütz'un üç yıl sonra Almanya'ya dönmesinin hemen ardından, 1919 yılında Mustafa Şekib, İstanbul Üniversitesi'ndeki görevine başlamış ve psikoloji dersleri verilmeye devam etmiştir (Arkonaç, 1995: 91). Ayrıca *Müsbet Rûhiyyât Tarihi* adlı bu risale sayesinde Mustafa Şekib'in 1924 yılında ülkemizde ilk "psikoloji tarihi" dersini verdiğini de anlayabiliyoruz.

2 EK'e bakınız.

Mustafa Şekib, söz konusu eserde psikoloji tarihinin neden gerekli olduğunu “*Hayât bir mazinin mahsülüdür, bugün dünün eseridir.*” diyerek bir cümle ile izah etmiştir. Ardından H. Ebbinghaus’un çok meşhur olan şu sözüne yer vermiştir: “*Rûbiyyâtın da uzun mazisine mukabil mazbut, kısa bir tarihi vardır.*”³ Mustafa Şekib, risalesinde psikoloji tarihi dersi vermesinin amacını şu şekilde açıklamıştır: “... *bugünkü müsbet rûbiyyâtın nerelerden geldiğini ve eski metafizik telâkkilerden kendini kurtararak müsbet bir ilim olabilmek için sarf ettiği mesaiyi araştırmak ...*” (Tunç, 1924: 3). Bu ifade ülkemizde “modern psikoloji”ye geçişin ilk habercilerindendir. Yazar, bu kısa eser içinde psikolojinin mazisi diye andığı kısımlara değinmiştir. Bu yönüyle insan felsefesi tarihin özeti gibidir.

Ülkemizde psikoloji ile ilgili eserler, XIX. yüzyılın sonlarına doğru telif edilmeye başlamıştır. Ancak ilk telif olunan eserlerin felsefi yönü baskın olmuştur. Gün geçtikçe bilimsel içeriğe sahip eserlerin ağırlığı artmıştır. Türk Psikoloji Tarihi’nde önemli yeri olan bu eserleri kronolojik olarak şöyle sıralayabiliriz: Yusuf Kemal Bey, *Gâyetül-Beyân fi Hakikatî’l-İnsân yahûd ‘İlm-i Ahvâl-i Rûh*, İstanbul 1878. Sırrı Giridi (Paşa), *Rûh*, İstanbul 1885. İbrahim Ethem (Dirvana), *Semerat-ı Akıl*, İstanbul 1887. Hoca Tahsin Efendi, *Psikoloji yahûd ‘İlm-i Rûh*, İstanbul 1892. Rifat bin Mehmet Emin, *‘İlm-i Ahvâl-i Rûh ve Usul-i Tefekkür*, İstanbul 1893. Ali İrfan Eğribozi, *‘İlm-i Ahvâl-i Rûh*, İstanbul 1910. Mustafa Hayrullah Diker, *Freud’un Psikolocyası Üzerine Tecrübe-i Tetebbü’iyye*, İstanbul 1917. Mustafa Rahmi (Balaban), *Rûbiyyâta Methal*, İstanbul 1920. Mustafa Rahmi (Balaban), *Terbiyevi Rûbiyyât Laboratuvarı*, İstanbul 1920. İbrâhîm Alâaddin (Gövsâ), *İlk Gençlik Hakkında Rûbiyyât ve Terbiye Tedkikleri*, İstanbul 1921. *Felsefe Dersleri: Rûbiyyât*, Matbaa-i Âmire, Maarif Vekâleti Neşriyatı, İstanbul 1924; 2. baskı: Yeni Matbaa, İstanbul 1926; 3. baskı 1929.⁴

Yukarıdaki listede yer alan eserlerin büyük bir kısmı “modern psikoloji”ye dair bilgiler içerse de metafiziksel açıklamaları da içlerinde barındırmaktadırlar. Bu eserlerden ilki 1878 yılında yayımlanan, Yusuf Kemal Bey, *Gâyetül-Beyân fi Hakikatî’l-İnsân yahûd ‘İlm-i Ahvâl-i Rûh* adlı eserdir. Zamanla verilen eserlerde metafiziksel bağ giderek azalmıştır. Mustafa Şekib’in *Felsefe Dersleri: Rûbiyyât* adlı eseri ile bu metafiziksel bağ neredeyse yok denecek kadar azalmıştır. *Müsbet Rûbiyyât Tarihi* başlığını taşıyan bu ders notları da bunun bir başka göstergesidir.

3 Orijinal ifade: “Die Psychologie hat eine lange Vergangenheit, aber nur eine kurze Historie” (Ebbinghaus, 1908; 1)

4 Bu eserlerin listesi oluşturulurken, Ömer Mahir Alper’in *Açıklamalı Felsefe Eserleri Bibliyografyası (Arap Harfleri Türkçe Basmalar)* (İstanbul 2004), Nuri Bilgin’in *Türk Psikoloji Bibliyografyası* (İzmir 1988), S. Sami Kayral’ın *Türkçe Psikoloji Eserleri Bibliyografyası* (İstanbul 1953), Beğlan Toğrol’un *Psikoloji Bölümü ve Tecrübi Psikoloji Enstitüsü Çalışmaları Bibliyografyası* (İstanbul 1972) gibi yazılı kaynaklara ve Ulusal Toplu Kataloğun veri tabanına müracaat edilmiştir.

Kaynakça:

- Alper, Ömer Mahir (2004). *Açıklamalı Felsefe Eserleri Bibliyografyası (Arap Harfli Türkçe Basmalar)*, Kitapevi Yayınları, İstanbul.
- Arkonaç, S. (1995). İstanbul Üniversitesi Psikoloji Bölümü 80. Yıl, *Türk Psikoloji Bülteni*, 2, 91-95, İstanbul.
- Bayraktar, Levent (2011). "Türkiye'de Felsefe ve Sosyal Bilimlerde Çığır Açan Bir İsim: Mustafa Şekip Tunç", *Türk Yurdu*, 31, (281), 184-194.
- Bilgin, Nuri (1988). *Başlangıçtan Günümüze Türk Psikoloji Bibliyografyası*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir.
- Derin, Fahri Ç. (1958). "Mustafa Şekip Tunç'un Eserleri-Bibliyografya Denemesi", *Bilgi*, 11, (132), 20-25.
- Ebbinghaus, Hermann (1908). *Abriss der Psychologie*, Verlag von Veit & Comp., Leipzig.
- Gülerce, Aydan (2006). "History of Psychology in Turkey as a Sing of Diverse Modernization and Global Psychologization", *Internationalizing The History of Psychology*, New York.
- Kağıtçıbaşı, Çiğdem (1994). "Psychology in Turkey". *International Journal of Psychology*, 29, 6, 729-738.
- Kayral, S. Sami (1953). *Türkçe Psikoloji Eserleri Bibliyografyası*, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul.
- Toğrol, Beğlan Birand (1972). *Psikoloji Bölümü ve Tecrübi Psikoloji Enstitüsü Çalışmaları Bibliyografyası*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.

Dârülfünûn Edebiyyât Fakültesi

Müsbet Rûhiyyât

Tarihi

Müderris Mustafa Şekib Beg Efendinin 240-241 sene-i

tedrisiyesi yaz ve kış sôemstrlerindeki takrîrlerinden

İstanbul

Dârülfünûn Matbaası

1340

Birinci forma

Mukaddime

Efendiler!..

Bilirsiniz ki hayât-ı rûhiyenin kökleri; temâyüller, sevk-i tabîiler, hissler ve heyecânlardadır. Geçen senelerde Dârülfünûn'da verdiğim derslerde bu mevzuu teşrih ve tedkik etmiştim. Bil'âhire umûmî rûhiyyâta geçerek bütün hâdisât-ı rûhiyeyi göstermiş ve bugünkü rûhiyyâtın belli başlı mesâilini ve bunlarda ta'kibi lâzım gelen usûlleri îzâh etmiştim. Bu sûretle umûmî rûhiyyâtın bir şemasını meydana getirmiş olduk.

Bu seneki mevzuumuz biraz daha maziye ric'atle bugünkü müsbet rûhiyyâtın nerelerden geldiğini ve eski metafizik telâkkilerden kendini kurtararak müsbet bir ilim olabilmek için sarf ettiği mesaiyi araştırmak olacaktır.

Hayât bir mazinin mahsulüdür, bugün dünün eseridir. Rûhiyyâtın da uzun mazisine mukabil mazbut, kısa bir tarihi vardır. İnsan ilk şuûrunu hissederken kendi varlığına karşı mütehasis oldu, rûhî hâdiselerin mevcut olduğunu az çok müphem olarak hissetti. Fakat bu rûhî hâdiseleri diğer mevcudattan ayırmak, âlem-i hariciden müstakil olarak görebilmek kolay olmadı.[4]

Duygularımız, derûnumuzdan gelen sesler bize yakın oldukları kadar firarî, gayr-i sâbit ve ekseriya müphemdirler. Nitekim birisi hakkında duyduğumuz muhabbeti ve bunun esbâbını tamamen kendimize îzâh edemeyiz. Bunun gibi herhangi bir hissin şuûrda uzun müddet istikrarını da temin edemiyoruz. Eşyayı saatlerce sâbit görmek kabil olduğu halde hâlât-ı rûhiye irâdemizden müstakil olarak sinema şeridi halinde akar... Rûhun bu akışı karşısında ilmî müşahede mukayeseler yapmak... güçtür. Çünkü ilmîn ilk vâsıta ve usûlü [müşahede - *observation*]dir. Müshahedenin tamam olması için ise mevzûun sebât ve istikrârı şarttır.

Daha birçok sebepler de var:

Rûhî hâdiseler [mu'dil - *complexe*] oldukları nispette namütenahi tahavvülât ve tenevvüâtı hâizdirler. Evvelâ rûhî hâdiselerin makarrı neresinde? Derûnumuzda yaşayan bu âlem uzviyetin hangi mıntikasında bulunur? Güneşi görüyor ve harâretini, şuaâtını hissediyoruz. Acaba derûnumuzun güneşi nerededir? [5]

Rûhî hayâtımız hudût ve mekânı aşan bir âlemdir. Maâmafih bedenimiz dâhilinde cereyân eden bu vâkıâları daha iyi anlamak için hayât-ı beşeriye ve hayvâniyenin tetkiki lâzımdır. Şu halde müspet rûhiyyâtın teessüsü yani ilîm olabilmesi için "hayâtiyat: biyoloji"nin başlaması şarttır. Biyoloji hâdisâtı diğer hâdiselere ve meselâ: riyâziyye ve fizik hâdisâtına nispetle daha mürekkep ve mu'dildir.

Hayâtî hâdiselerden olan verâset, ölüm, tegaddî, nemâ ve tekessür... vâkıâlarının ne kadar mu'dil olduğunu bilirsiniz. Şu halde uzvî ve hayâtî hâdiselerin de fevkinde olan hâdisât-ı rûhiyenin bir kat daha mu'dil bir mâhiyet arz edeceği şüphesizdir.

Yunan-ı kadim bu sebepten maziye ric'at ederken hayâtiyyâtta geri olduğu devirlerde “ilmî rûhiyyât”ı bulamıyoruz. Fakat bu temâyülde ismi olmasa bile kendisi mevcuttu. Ancak 16. Asırda adı iştilmeğe başladı. Kurun-ı kadîmede rûhiyyât müstakil bir ilîm değil felsefe sâhası dâhilinde addolunurdu. Felsefenin klâsik tasniflerinde [rûhiyyât [6] mantık ve ahlak] baş taraflarında bulunurdu. Bir feylesof bu nâmı alabilmek için evvela [ben neyim?] sualine cevap vermelidir. Felsefi sistem insanın kendisiyle âlem-i hâricî arasında farkları vâzihan ayırmadıkça teşekkül edemez. Bundan dolayıdır ki bütün feylesoflar ister istemez rûhiyyâta temas edeceklerdir.

Fakat bu eski feylesofların elinde yardımcı vesâit ve ulûm - meselâ hayâtiyyât, fizyoloji, teşrih, rüşeymiyyât gibi - olmadığından bu büyük adamlar müfekkirelerinin kudretiyle uğraşmışlar, bu sebeple semereleri ilmî kıymet itibarıyla zayıf kalmış. Bunlar ancak [logique] bir insanı, kâmil adamı ele almışlar, kendilerine kıyasen istidlâller yapmışlar, ve ben neyim? sualinin cevabını bu nefsi murakabelelerle vermeğe uğraşmışlardır. İlk Yunan feylesofları ve hatta sonuncuları bile hayât mevzuları karşısında âcizâne hükümler vermişlerdir. Bunlarda felsefi tefekkür kabiliyeti başladığı zaman karşılıklarına halkın rûhiyyâtı çıktı, bunun bazı hâdisât-ı rûhiyyeye mahsus kelimeleri: meselâ hiss, [7] fikir, irâde... gibi hâlât-ı rûhiyenin sırf hissiyat-ı âmme ile ayrılmış bir tahlili vardı.

“Rûh ve beden” mefhumu feylesoflardan evvel bile hissiyat-ı âmmenin ayrılmış olduğu bir şeydi. İlk ilîm feylesoflardan evvel halkın ilmîdir. Yunan feylesoflarında şimdiki gibi vasâit-i tedkik ve müşahede bulunmadığından *sens commun*= hissiyat-ı âmmeyi tasnîf ve tashihe uğraştılar. Kimisi halk hissiyyâtına hâk verdi ve onu tenvir etti. Kimisi de hissiyat-ı âmmeyi kısmen doğru bularak bazı yerlerini tâdil etti.

İlk insanlar ölüm hâdiselerini îzâha çalışırken bir [beden ve rûh] vaz' ettiler. En umûmî mefhum “rûh ve beden” mefhumu idi.

Ölüm hâdisesi onlara insanda birleşen beden, rûh namıyla mâhiyyeten ayrı iki şey olduğu fikrini telkin etti. Zihayât insan koşar hareket eder. Ölülerde ise duymak düşünmek yoktur. İlk insanların bu basit müşahedeleri bizzarûre [sünaiye [8] *dualisme*] telâkkisini zihn-i beşere ilka' etti. “Kâinatı hem beden, hem de rûh vardır. Biri mer'îdir, mekânîdir, kabil-i inhilâldir; diğeri: şuûrda mevcuttur, mekânî değildir, bedende müsâferet eder. Ten kafesi içinde kuştur. Ölüm ile bu müsâferet hitâm bulur. Rûh uçucu rakik bir şeydir. Bil'âhire fikirler biraz daha inkişâf edince rûhun mâhiyeti hakkında tereddütler oldu. Bir kısım mütefekkirler [rûh rakik bir maddedir. Kâinatın mebnâ-yı aslisi budur] dediler. Bunlar [vahdetçi *moniste*] oldular. Bir kısım da bunların karşısında rûh ve bedenin ayrı ayrı birer mebbe' olduğunu iddiâ' etti.

Böylelikle ilk sistemlerin teşekkülüne başladığı bu zamanda rûhiyyât da onlarla beraber yürüyor. Feylesoflar esas itibarıyla sistemlerin esasâtını halk

telâkkilerinden almışlar, yalnız bunu daha ince ve daha etraflı bir şekilde ifade etmişlerdir.

Felsefe halkın usturevî kanâatleri üzerine istinat etmiş ve halkın [9] istintâclarıyla elde edilmiş bir takım manzûme-i fikriyelerdir.

Kurûn-ı vustâ bütün Yunan tarih-i fikrisinde rûhiyyât hakkında böyle sistemler görünür. Meselâ sünaiyeci olan "Eflatun" rûh ayrı madde ayrı bir şeydir kanaatindedir. Kurûn-ı vustâda Yunan tarih-i fikrisi, kurûn-ı vustâ ile kapanmıştır. Kurûn-ı vustâda Arapların Calinus, Fransızların Galyenleri ki meşhûr fizyolojisttir kurûn-ı vustâyâ hâkim olmuştur.

Bunun müşahedeleri adeta pek iptidai şeylerdir. İstanbul'un Mısır Çarşısı tabâbeti, Calinus'un fizyolojisidir. Bugünün tıbbında fizikoşimike istinâd eden hayâtiyyât ..... terazi ve mesâha, diğesinde ise rastgele takdirler ve tahminler hâkim olur, bunlarda *précision* "vuzûh" ve kat'iyet yoktur. Kaba mesahaya amprik tecrübeler müstenittir. İlmîn vuzûh ve kat'iyet isteyen düstûrları yerine Calinus'un hiçbir esas-ı ilmiyye istinâd etmeyen fizyolojisi ile bittabi rûhiyyât [10] inkişâf edemezdi. Rûhiyyât ki: çok nazik ve muğlakdır. Hayatın en iptidai faaliyetlerinin bile izâh edilemediği devirde hazımın bile layığıyla bilinemediği bir zamanda (hayâtiyyâtın) da inkişâfı imkânsızdı. Hıristiyan ve İslâm kurûn-ı vustâlarında rûhiyyâta temas eden feylesofların istinâd ettikleri fizyoloji Calinus'un fizyolojisi idi. Bunun kıymet-i ilmiyede itibarıyla Yunan felsefesinden hiçbir farkı yoktu. Yalnız şu farkla ki Yunanda "âkıl" hakim iken kurûn-ı vustâda bütün tefekkürat-ı felsefiye ve ilmiyede [dinî akide] hakim idi.

Bu görünen tarzında ise ilmin yegâne şartı olan afakilik ve bitaraflik olamazdı. Bu sebepten kurûn-ı vustâ müspet rûhiyyâtın terakkisine hizmet etmemişti. Maâmafih bütün bütün de boş zaman geçmemiş, "tesadüfî" de olsa bazı hizmetleri olmuştur.

Çünkü bu mesâil ile uğraşırken bazı hakikatlere tesadüf [11] etmişlerdir. Maâmafih kurûn-ı vustâda bu hakikatleri bulanlar tekfir edilmişlerdir. Galileo'nun papanın zulme maruz kaldığını bilirsiniz.

Kurûn-ı vustânın devam ettiği on buçuk asır zarfında ilme az hizmet etmesine mukabil mantika ve tefekkürat-ı mantikiyeye çok hizmeti olmuştur. Bu sâhada da Garpta ve Şarkta üstat tanılan Aristoteles ve Sokrates'in eserlerini rehber ittihaz etmişlerdir. Yalnız maalesef dini akidelerin tesiriyle ilmî tağşiş etmişlerdir. Şu halde hür fikirler üzerine müstenit halis ve gayr-i mağşuş asar-ı ilmiye kurûn-ı vustâda pek azdır. İntibah devri bütün hayât-ı fikriyede yeni bir hareket uyandırdı. Bu hareketin başında İngiliz Bacon, Fransızlardan Descartes vardır. Bilirsiniz ki dogmatizme müstenit itiyadât-ı fikriye ve zihniyyeyi fırlatarak tabiatla karşı karşıya gelmiş, hür düşünmek arzusuyla doğrudan doğruya tabiat karşısına geçmiş [12] bir tefekkürdür. [Şekk usûlü - *la doute méthodique*] ilme en büyük zaferi kazandıran bir usûldür. Bu tefekkür sayesinde ki ilk rûhiyyâtın neye istinat etmesi lâzım gele-

ceği anlaşılmıştır. [Hayât bilinmedikçe rûhiyyât anlaşılamaz] fikrini ortaya koyan Descartes'tır. Bu adam bugünlerin felsefesinin babası ve aynı zamanda “fiziyojik rûhiyyât”ın da ilk mübeşşiridir.

Arzu ile muvaffakiyet arasında fark var. Descartes'ın arzusu büyüktü fakat bizzat kendisi buna muvaffak olamamıştır, o zaman fiziyoji ve biyoloji ilim olarak mevcut değildir. Descartes'ın açtığı tabii ve doğru yol kendinden sonra gelen Garp mütefekkirleri arasında bir anane oldu. Nitekim Locke on yedinci asırda Descartes'ın tamamen korkudan yani anane-yi maziyeden bütün bütün sıyrılarak bu usûlün varabileceği en son gayelere işaret [13] etmiştir: [Rûhtaki her şey bir eserdir, şuûrun muhteviyatı mükteseptir. Levha-yı şuûr bir levh-i emles *table rase*'dir. Doğan çocuğun şuûru, insanın rûhu temiz bir defter ve kitaptır ki: içine henüz yazı yazılmamıştır. Rûh mevrûs değildir, mükteseptir. Rûh sebepler altında tekevvün eden bir eserdir. Eserin amilleri de âlem-i hâricîden gelen tesirâtıdır. Bu sebeple rûhun ilmîni yapmak kâbilidir ve bunu yapmalıdır dedi. Descartes'ın rûhiyyâtında bir dereceye kadar maziyi andıran [vehbî fikir - *idée-innées*] vardı. Locke'da bunların hiç biri yoktur. Locke'un kanaatini “Hume, Condillac, Helvétius” devam ettirdiler. Ve artık rûhiyyât müşahede sâhasına girmiş; aynı zamanda bunların müterakkî hatveleri sayesinde hayâtiyyât da ilerlemiştir.

Bu feylesofların muvaffakiyetleri “fizik, kimya, fiziyoji, [14] ve biyolojinin terakkileri sayesinde idi bilhassa bunlar zamanında “hikmet, kimya” hayli terakkî etmişti.

Meselâ: o zamana kadar fizikte [hararet, bürüdet diye bir şey var. Bir de ayrıca madde var] kanaat ve fikirleri münteşir idi. Hâlbuki fizik bunların maddeden ayrı bir şeyler olmayıp onun modification=tatavvuratı olduğunu ispat etti.

Bu halkayı rûhiyyâta tatbik ettiler. Rûhiyyâta da [ayrıca bir rûh yoktur. Zevk, kader, fikir, hiss ... bunlar hep rûhun bir takım tatavvuratıdır. Rûh, bedende tezahür eden bir şey, haricî ihşâsâtın ve tenbîhlerin tesiriyle husûle gelen bir eserdir] istidlaninde bulunmağa başladılar. Fizikçiler harareti, bürüdeti yalnız müşahede ile iktifa etmezler. Bunların esbâb-ı tezayüt ve tenakuslarını [15] ve bu tezayüt ve tenakuslar arasındaki nisbet-i sâbiteyi de ararlar. Yani: sühûnet, tazyiki mesaha ve kanunla ifade etmek isterler. Ulûmun gayesi ilme mesahayı ithâl etmektir. Fakat görüldü ki harâreti, bürüdeti ölçmek imkânsızdır. Bu muvaffakiyetsizlik karşısında başka bir çare aradılar: bu da bunların cisimler üzerindeki eserlerini araştırmak idi. Harâreti cisimden ayırmadan cismin üzerinde ölçmek, tartmak imkânını buldular. Termometreler, barometreler işte bunun aletleridir. Bunlar hep “bilvâsita mesaha” usûlleridir.

Bunlardan mülhem olan 17 – 18 asır feylesoflarında rûhi hâdiselerin kabil-i mesaha ve tecrübe olabileceği ümitleri uyandı. Bunlara göre [16] “rûh ve beden” diye iki [ayn - entité] yoktur. Böyle düşünmek hayaldir. Hakikatte bir beden ve uzviyet vardır. Bunun tahavvûlat ve tağayyüratı vâsıtası ile halât-ı rûhiyeyi mesaha... etmek kâbilidir dediler. Filhakika hâdisât-ı rûhiyenin tahavvûlat-ı uzviye ile olan irtibatı gayr-i kabil-i inkârdır.

